

הרב משה צבי נריה זצ"ל*

שני עיונים בסוגיות מוקצה

- א. בעניין שיטת רש"י דמוקצה דאורייתא – ביצה ב, ב
- ב. מוקצה מחמת יום שעבר
- ג. מכתב בעניינים הנ"ל מהגאון ר' שלמה זלמן אוירבך זצ"ל

א. בעניין שיטת רש"י דמוקצה דאורייתא¹ - ביצה ב, ב:

שיטת רש"י היא שמוקצה דאורייתא וכתבה בסוגיית הכנה דרבה, ביצה ב, ב: "[ורבה] לטעמיה דאמר רבה - בפסחים (מז, ב), ויליף מהכא דמוקצה דאורייתא". והדברים מוסבים על לימודו של רבה: "והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו - חול מכין לשבת וחול מכין ליו"ט ואין יו"ט מכין לשבת ואין שבת מכינה ליו"ט". ופירש רש"י "והכינו - והזמינו... ואחשבה רחמנא לסעודת שבת שיזמיננה מבעוד יום ובחול". ובסוגיה בפסחים (מז, ב) פירש: "והכינו - במזומן, שמזמן כל צרכו היום... וכיון דלאו מזומן הוא והכתוב קראו הכנה הויה ליה מלאכה...".

הר"ן הביא את שיטת רש"י וביאר את הדברים (ביצה א, א בדפי הרי"ף ד"ה רבה לטעמיה):

וכיון דמוקצה דאורייתא אלמא הכנה דממילא חשיבא, דהא מאי דאסיר משתרי ע"י הכנה. וכיון דחשיבא כולי האי, שפיר מדרש קרא דוהכינו להכנה דביצה דממילא, ולא מוקמינן ליה להכנה דבידים בלחוד. זהו דרך פירוש רש"י ז"ל.

וכונת הר"ן היא להסביר את הקשר בין מוקצה להכנה דרבה שהיא הכנה דממילא (בידי שמיים) משבת ליו"ט ("ידכל ביצה דמתילדא האידנא מאתמול גמרה לה"). דאלמלא דין מוקצה דאורייתא היה נאסר רק מה שהוכן משבת ליו"ט בידי אדם דוקא, ומה שהכינו שמיים מה איכפת לך מזה. אלא שבדין מוקצה נתגלתה חשיבות ההכנה שבידי שמיים שהרי

* שני העיונים נמצאו בין כתביו של הרמ"צ נריה זצ"ל עמ"ס ביצה בנפרד, וקיבצונם כאן יחד מפני שמצאנו מצורף לעיון הראשון את מכתבו של הגרש"ז אוירבך זצ"ל בו מצויה התייחסות מסוימת לשני העניינים. מכתבו של הגרש"ז אוירבך מובא כאן ככתבו וכלשונו, אולם דברי הרמ"צ נריה שוכתבו והורחבו (בעיקר ע"מ להביא לקריאה שוטפת ויתר בהירות) ע"י אייל פישלר, תוך נסיון לשמור בד"כ על סגנונו של הרב, ומתוך תקווה שדבריו במקור וכוונותיו הובנו כראוי. "שגיאות מי יבין...".

1. חלק זה של המאמר הינו סיכום של מהלך שיעור שהעביר הרב. אין בידינו סיכום מלא של השיעור אלא פיתקה שהרב כתב לעצמו (קרוב לודאי לפני השיעור), ובה רשימת מקורות והערות קצרות לצידם. ניסינו לשחזר את השיעור כמיטב יכולתנו אך מטבע הדברים מסתבר שלא זכינו לכוון בדיוק לכל דבריו של הרב.

אף היא מוציאה מגדר מוקצה "דהא מאי דאסיר משתרי ע"י הכנה". ולכן גם הכנה דממילא משבת ליו"ט – תיאסר. ומפורשים הדברים יותר בפני-יהושע (ב, ב ד"ה שם בגמרא):

דמשמע ליה לרש"י דעיקר פשטא דקרא ד'והיה ביום הששי והכיננו היינו דקפיד קרא שאין לאכול בשבת או ביו"ט שום דבר מה שלא הוכן בששי... אבל הא דדרשינן שאין שבת מכין ליו"ט וכן להיפך אין זה כלל במשמעות המקרא והיכן רמיזא... אלא ע"כ דעיקר קפידא דקרא היינו משום איסור מוקצה שאין לאכול דבר שלא הוכן מבעוד יום כגון נולד וכיוצא בו, אלא דממילא אמרינן כיון דהכנה זו חשיבא שמתרת האיסור אם כן הוה ליה מלאכה ואסור לעשותה ביום טוב או בשבת לצורך מחר. משא"כ בחול דלא שייך איסור מוקצה אם כן לא מיקרי הכנה דממילא מלאכה הוא... ולפי מה שכתבתי שמבואר מלשון רש"י² דעיקר הכנה דרבה היינו משום מוקצה ונולד נגעו בה³.

אלא שעל עיקר דבריו של רש"י, שלפי רבה מוקצה דאורייתא, הקשו הראשונים "דהא הדר ביה רבה" (ערובין לח, ב תוד"ה אמר רבה, ר"ן על הרי"ף א, א ד"ה רבה לטעמיה, ועוד). וכוונתם היא להמשך הסוגיה האמורה בפסחים (מז, ב - מה, א), שם מעמיד רבה את הברייתא המחייבת חמש מלקיות את "המבשל גיד הנשה בחלב ביו"ט ואכלו" בעצי מוקצה "אלא אפיק הבערה ועייל עצי מוקצה", אך מכח שתי קושיות חוזר בו "אלא אפיק הבערה ועייל עצי אשרה".

המאמץ ליישב את שיטת רש"י מצריך עיון בקושיות הגמרא (בפסחים) עצמן:

"והא את הוא דאמרת בעאי מיניה מרב חסדא... הביא שה מאפרו ושחטו תמיד ביו"ט, מהו? ואת אמרת לן עלה... ממשקה ישראל - מן המותר לישראל, מכאן אמרו אין מביאין נסכין מן הטבל. יכול לא יביא מן המוקצה? אמרת - מה טבל מיוחד שאיסור גופו גרם לו, **יצא מוקצה שאין איסור גופו גרם לו** אלא איסור דבר אחר גרם לו. **ואי אמרת איסור מוקצה דאורייתא - מה לי איסור גופו מה לי איסור דבר אחר!** ועוד, הא את הוא דאמרת חילוק מלאכות לשבת ואין חילוק מלאכות ליו"ט".

מובן לכל מעיין כי הקושיה השנייה (לגבי חילוק מלאכות) אינה קשורה כלל לדיון לגבי מוקצה דאורייתא, ועל כן ניתן לומר בפשטות כי רבה חזר בו מהעמדת הברייתא דוקא מכח

2. ובסוף הדיבור הביא הפני"י ראייה מלשון רש"י בדף כו, ב גבי מוקצה לחצי שבת, שכתב: "ואי דלא אחזו - בין השמשות, ודאי אסורין דאין כאן הכנה מבעוד יום. ומאן דאית ליה מוקצה הכנה מבעוד יום בעי. כדכתיב 'ביום הששי והכיננו את אשר יביאו'".

3. ובהמשך דבריו: "טעם הכנה משום איסור מוקצה".

קושיה זו, אך עיקר הבנתו שמוקצה דאורייתא עדיין קיימת (וכן כתב בשיטה-מקובצת ב, ב ד"ה ורבה לטעמיה ובפני-יהושע שם). אמנם, לפי עדיין יש ליישב את הקושיה הראשונה: א. "דאלו משום קושיא קמייתא היה לו לתרץ, דמשום הכי מביא מן המוקצה משום דכתיב 'ממשקה ישראל - מן המותר לישראל' ולא אימעוט אלא טבל ודומיא ליה שאיסור גופו גרם לו" (שטמ"ק).

ב. "ועוד היה לו לרבה לומר דההיא רב חסדא אמרה ולדידיה לא ס"ל כוותיה" (שם). ג. "דמשה באפר ודאי לא מצי לדחויי מימרא דרבה דהא אף למאי דקאמר רבה מעיקרא עצי מוקצה דאורייתא ע"כ לא ילפינן מיניה לכל מוקצה דליהוי דאורייתא דבכולהו תלמודא פשיטא לן דסתם מוקצה איסור דרבנן, אע"כ דלא איירי רבה אלא ממוקצה גמור היותר חמור כגון בעצי מוקצה שנשרו ב"ט דהו"ל נולד ומוקצה מחמת איסור דאסיח דעתיה משום איסור תולש דהוי דאורייתא או בשאר נולד שלא היה בעולם כלל. וא"כ לק"מ מההיא שה מן האפר דאינו אלא מוקצה קל כדאמרינן בשלהי מכילתין דאיכא למ"ד דאפילו מדרבנן מותר. וא"כ דלעולם דרבה לא הדר ביה וס"ל דעצי מוקצה וכיוצא בהן הוי דאורייתא" (פני"י).

ד. אמנם, לפי שלושת התירוצים הנ"ל, לא חזר בו רבה מסברתו דמוקצה דאורייתא, אך מתירוצו של הפני"י למדנו חידוש לעניינינו - שמה שכתב רש"י דמוקצה דאורייתא, אין זה בכל סוגי המוקצה, אלא דוקא "במוקצה גמור היותר חמור" (כנולד ומוקצה מחמת איסור דאורייתא דאסיח דעתיה מיניה).

ועל דרך זו של חלוקה ביו סוגי המוקצה ודיניו אפשר להוסיף תירוץ נוסף על-פי דברי השטמ"ק בריש מכילתין (ד"ה גמרא), דעד כאן לא קאמר רש"י אלא לענין אכילה, אבל לענין שאר דברים אף לרבה מוקצה אינו אלא מדרבנן. ונבאר הדברים - שכך כתב השטמ"ק:

וכתב רש"י ז"ל בהגהה דמאן דאית ליה מוקצה יליף מוהכינו וה"מ במידי דחזי למיכל. וכן כתב לקמן גבי עצים שנשרו מן הדקל אבל בדרבנן כגון מוקצה דאיסור טלטול דלאו בר אכילה כי הכא ע"כ⁴. ופירוש לפירושו שאין מוקצה מן התורה אלא בדבר הראוי לאכילה⁵... משמע דמדכתיב והכינו בפרשת המן דבר אכילה הוא דלא אסר אלא מוקצה דמידי דחזו למיכל.

מפורש בדברי השטמ"ק כי מוקצה מדאורייתא אינו אלא בדבר שהוא בר אכילה שבכך עוסק הפסוק דוהכינו, ושמה יש להוסיף על דבריו שהאיסור דאורייתא אינו בטלטול המוקצה אלא באכילתו. וכך גם המשמעות בדברי הנצי"ב (ד"ה ב, א במשנה):

4. אך ברש"י שלפנינו (ד, ב) כתוב רק: "אבל בדרבנן - כגון מוקצה דהכא".

5. והקשה השטמ"ק בשם מורו: "דהא רבה דהוא מרה דשמעתא בעצי מוקצה אמרה!" והביא תירוץ, דע"כ לא אמר זאת רבה אלא מפני שהוצרך לפרש הברייתא של המבשל גיד הנשה, אך למסקנת הסוגיה אין צורך לומר כן. ועיין עוד בזה בדברינו לקמן.

...ונו"ל דלאוקימתא דרב נחמן דמשום מוקצה ונולד, ולאוקימתא דרבה דמשום הכנה, הוי עיקר האיסור באכילה, דנפק"ל מקרא והכינו, דשבת בעי הכנה. ולרבה הוי מוקצה דאורייתא, ואינו אלא לאכילה. ובסוגיא דפסחים דף מ"ז ב' דבעי לומר דמוקצה הוי באזהרה דלא תעשה כל מלאכה, וא"כ אפילו טלטול הוי מה"ת, דחי הגמ' שם... מדשרי בנסכים. אבל באכילה ודאי הוי דאורייתא. וכ"פ רש"י ז"ל בכמה מקומות דמוקצה דאורייתא...⁶.

ולבאר מהלך הסוגיה יש לומר דהנה בסלקא דעתין שם בגמרא בפסחים, דסבר דגם בעצי מוקצה סבירא ליה לרבה דמוקצה דאורייתא, היינו משום דסבר כסברת המהרש"א בביצה לג, ב, דשמוש הוא כעין אכילה⁷, וכמו שאכילת מוקצה הויא דאורייתא כך גם שימוש-מוקצה. ואילו במסקנה חזר בו מסברא זו, ואוקים האיסור דאורייתא על אכילה ממש, כדמיירי קרא דוהכינו (כמו שכתב בשטמ"ק), ולכן כתב רש"י הכא - לענין אכילה - דמוקצה דאורייתא, דמזה לא הדר ביה רבה כלל. ונראה שאף לשיטת המהרש"א אפשר לומר שכל מה שאסר בזה הוא מדרבנן, אך מסקנת הסוגיה בפסחים היא שמדאורייתא אין טלטול ושימוש אסורים כאכילה. אכן, סברה זו של חלוקה בין טלטול מוקצה לבין אכילה ושימוש בו מצינו גם בדברי המג"א סו"ס תק"ט, שהקשה על פסק הרמ"א שם: "ומותר לטלטל מוקצה לצורך אוכל נפש ושמחת יו"ט", מהא דאסור לשחוט לכתחילה על מנת לכסות באפר שהוסק ביו"ט, שהרי האפר הוא מוקצה וטלטולו כאן הוא לצורך אוכל-נפש, וכתב בתירוץ: "לכן נ"ל שמותר לטלטל המוקצה בשביל אוכל נפש, אבל אסור לאכלו ולהשתמש בו...". ואף הביא שם המג"א ראייה לדבר מלשון הרמב"ם בפ"א מהלכות יו"ט הל' יז-יח, שכתב: "כל שאסור לטלטלו בשבת אסור לטלטלו ביום טוב אלא אם כן היה בו צורך אכילה וכיוצא בה. וכל שמותר בשבת מותר ביום טוב. ויש ביום טוב מה שאין בשבת איסור מוקצה... ואסור לאכול מהן ביום טוב עד שיכין אותם מבערב ויחשוב עליהן לאכילה", וכתב על זה המג"א: "הרי לך בהדיא דמותר לטלטל מוקצה לצורך אכילה אבל אסור לאכלו"⁸.

-
6. הנצי"ב בדבריו בא לבאר מדוע נקטה המשנה בלשון אכילה ולא בלשון איסור והיתר כרגיל, וסיים: "ומשום הכי תנן המשנה באכילה, ללמדנו שאינו דומה איסור אכילה וטלטול...".
7. כוונתו היא לדברי המהרש"א שכתב על הא דאין סומכין את הקדרה בבקעת, שזה אף לשיטת התוספות דשרינן טלטול מוקצה משום אוכל-נפש, שכן "להשתמש בדבר מוקצה ודאי אסור... דתשמישו וטלטולו זהו כעין אכילתו".
8. אמנם, לשיטת הרמב"ם כל דין זה אינו אלא מדרבנן וביו"ט בלבד ואי אפשר לומר שכן פירש הרמב"ם את הפסוק דוהכינו. אולם יש לשים לב שהרמב"ם בלשונו חילק בין טלטול לאכילה ולא דימה שימוש לאכילה, וזה כדברינו לעיל. ואולי ניתן לומר שגם לשיטת הרמב"ם, שפסק כרבה (בהלכה יט) אלא שהבין כי למסקנה דינו - הכנה דממילא - הוא דין מדרבנן (ראה פיהמ"ש ביצה פ"א מ"א), סמכו חכמים דין מוקצה זה של אוכלין על הפסוק שמיירי באכילה, ואסרו רק בזה (אמנם כל אוכל הנאסר באכילה ממילא נעשה חסר שימוש ונאסר בטלטול כבשבת, אך זהו הטלטול שהותר ל"צורך אכילה וכיוצא בה"). ועיין עוד בשיטת הרמב"ם לקמן הערה 16.

וב'קהלות יעקב' (ביצה סימן ד) חילק בין שני סוגי מוקצה: א. "מוקצה מפני שאינו לא אוכל ולא כלי" - וטעמו כמש"כ הרמב"ם שלא יהיה טלטולך כשל חול, או מטעם הוצאה כמש"כ הראב"ד - וזה אינו אסור אלא בטלטול. ב. מוקצה האסור מפני "שאינו מוכן" (שבו חלקו ר' יהודה ור' שמעון בדבר שלא הכינו בהדיא ולא דחאו בהדיא) - ואסמכינהו רבנן אקרא ד'והכינו' - וזה אסור בין בטלטול בין בהשתמשות (אף בלא טלטול), "דדבר שאינו מוכן אסור לצרכי שבת, דהא קרא דוהכינו אצרכי שבת קאיי".

ולפי"ז מה שאמרנו בשיטת רש"י דמוקצה דאורייתא הוא רק בסוג זה של מוקצה, "שאינו מוכן" ורק באכילה (ושימוש נאסר מדרבנן).

ב. מוקצה מחמת יום שעבר

במסכת ביצה דף ד, א קבעו לנו בעלי התוס' (ד"ה נימא) יסוד בדיני המוקצה: "דלא אמרינן מגו משום יום שהוא לשעבר"⁹. וחזרו ושנו דבריהם במסכת סוכה (י, ב תוד"ה עד מוצאי):

...ואף על גב דממ"נ מוקצה הוא בין השמשות דשמא יום הוא והוי שביעי של חג, לא שייך כי האי גונא לאוסרו בשמיני במיגו דאיתקצאי לבין השמשות מאחר דלא נאסרה אלא מחמת יום שעבר.

ויש ליתן טעם לדבריהם, שאמנם מצינו פלוגתא דר' שמעון ור' יהודה במיגו דאיתקצאי דיושב ומצפה (ביצה ל, ב) שלר"ש עיקר המוקצה הוא מכח האדם ולר"י אם נתרחק הדבר מדעתו של האדם בבין-השמשות חל אחר-כך המוקצה מאילו. אולם, במוקצה מחמת יום שעבר, מדעתו לא הוקצה החפץ כלל ורק למעשה לא יכול להשתמש בו מחמת הספק.

אכן, כבר הקשו על שיטה זו התוס' עצמם (בביצה שם) מנויי סוכה האסורין עד מוצאי יום טוב האחרון של חג (סוכה ז) ומתפרש דין זה בהסברו של אב"י לדברי ר' יוחנן (סוכה מו, ב):

9. ובכך תירצו התוס' מה שהתקשו שם, מדוע לא העלתה הגמרא את האפשרות שטעם "נולדה בזה אסורה בזה" הוא משום מגו דאתקצאי (והעדיפו להניח "נימא... קדושה אחת היא").
ובשעה"מ פ"א מיו"ט הכ"ד (ד"ה תו ק) הקשה על ה"ד תוס', הא הכא הוי איסור דרבנן, ובכה"ג כל שנסתלק המוקצה מן העולם כמו בטבל ל"א מיגו דאיתקצאי?
וני"ל לחלק, דע"כ לא אמרו סברא זאת "דבמוקצה דרבנן לא אמרינן מגו דאתקצאי לבין השמשות וכו'" בתוס' דף ל"א, ב, אלא במקום שהמוקצה דרבנן הוא כזה, שאפשר לומר כאילו לא הי' מעולם, כגון בטבל שהואיל ותקנו מתוקן, רואים אנו את הטבל כמוכן מעיקרו. אבל הכא שהמוקצה דרבנן נשאר במקומו ביחס ליום של אתמול, הנה אילו הי' הדין דאמרינן מוקצה מחמת יום שעבר לא הייתי יכול לומר שכיון שנסתלק המוקצה עכ"ל ל"א מיגו דאיתקצאי דסברת סילוק מוקצה לבד אינה מספקת, אלא במקרה שרואים כאילו נעקר המוקצה מעיקרו (דאלת"ה קשה להבין סברת התוס', דכיון דלא חזי ל"י מחמת איסור דרבנן, הרי הקצה מדעתו, ומה חילוק יש בין מוקצה מחמת איסור דא"י למוקצה מחמת איסור דרבנן, אלא ע"כ כמ"ש).

א"ר יוחנן : אתרוג בשביעי אסור בשמיני מותר. סוכה אפי' בשמיני אסורה...
א"ל: סוכה דחזיא לבין השמשות... אתקצאי לבין השמשות, ומגו דאתקצאי
לבין השמשות אתקצאי לכולי יומא דשמיני.

הרי מבואר בהדיא דאמרינן מגו מחמת יום שעבר!
ותירצו התוסי' (שם):

וי"ל דמוקצה מחמת מצוה שאני כדמפרש טעמא התם דילמא מתרמיא ליה
סעודה ואכיל בגוה, והתם אמרינן אפילו לשעבר, אבל... מוקצה דמחמת
אסור לא אמרינן הכי.

יש לבאר שהחילוק בין מוקצה מחמת איסור שבו איננו אומרים מוקצה מחמת יום שעבר
לבין מוקצה מחמת מצוה שבו אומרים מוקצה לשעבר, הוא מפני שבמצוה האדם הוא
המוקצה וזה דומה לדחיי' בידים (דבזה אף ר"ש מודה), ובכה"ג אפי' אם המוקצה אינו אלא
למעשה, ולא מדעתו, חמיר טפי, ושפיר אמרינן ב"י מיגו דאיתקצאי אפי' מחמת יום שעבר.
משא"כ מוקצה מחמת איסור, שהאדם לא דחיי' בידים, אלא שמשום חשש איסור לא יכול
הי' לאכלו ביה"ש, בכה"ג לא אסח דעתו מיני, וכיון דקמי שמיא גליא אין כאן מוקצה.
ומה"ט אע"ג דבמוקצה דרבנן לא אמרינן מיגו דאיתקצאי (תוסי' דף לא, ב, ד"ה ונפחת),
במוקצה מחמת מצוה, כגון אתרוג, אע"ג שהמוקצה הזה אינו אלא מדרבנן, אמרינן מיגו
וכו', דשאני מוקצה למצותו דדומה לדחיי' בידים.

ובאמת חזינן דלא בכל מוקצה מחמת מצוה אמרינן הכי, אלא בסוכה, כמפורש בגמ' שם
(סוכה מו, ב) ובתוסי' (סוכה י, ב), שהטעם הוא "דאסרינן משום דאי איתרמי ליה סעודתא בין
השמשות... דמכל מקום חייב למיכל בה מחמת מה שיהיה", דהיינו שהדיחוי יעשה ממש
ע"י האדם באכילת סעודה בסוכה¹⁰. וזוהי שיטת התוסי', שהסבירו כי לוי האוסר אף אתרוג
בשמיני גזר אתרוג אטו סוכה.

אולם שיטת רש"י¹¹ היא דבזה גופא נחלקו אמוראים, ודעתו של לוי היא, דבכל מוקצה
למצותו אמרינן מיגו דאיתקצאי (וכך פי' הר"ן). ברם ניתן גם לומר, דרש"י פליג אעיקרא
דמילתא, ואפילו במוקצה מחמת איסור ס"ל הכי וסברתו היא כסברת הכסא דהרסנא,
דתחילת היום עושה מוקצה¹². שכך כתב בעל כסא דהרסנא¹³ בסימן קכו¹⁴:

10. ובצל"ח (ד, א ד"ה ונראה) הקשה על הך דסוכה מו, ב "מ"ש סוכה מאתרוג?" - הלא עצי סוכה אסורין
מדאורייתא ואתרוג אינו אלא מדרבנן? ולסברת התוסי' אין כאן קושיא, דכיון דהמוקצה אינו מחמת יום שעבר,
אלא מחמת ספק היום הבא, וסעודה דאיתרמי ל"י, הרי ספק זה הוא כבר מכח חומרא דרבנן והאדם
המחמיר על עצמו, ואין לזה שייכות עם איסור עצי סוכה של כל שבעה שהוא דאורייתא.
11. שכתבה ביומא מו, ב: "אתרוג אפילו בשמיני אסורה - מיגו דאסירה בין השמשות דשמיני משום דבין
השמשות ספק יום הוא ובשביעי אתקצאי לכולי יומא...".
12. וכך הבין הגרעק"א בתשובותיו סוף סי' ה. דהחולקים על תוסי' ס"ל דגם במוקצה מחמת איסור אמרינן
מוקצה מחמת יום שעבר. והיינו כסברת הכסא דהרסנא.
13. על שו"ת בשמים רא"ש.
14. שם הוא דן בעניין מגו דאתקצאי מחמת איסור דרבנן.

עכ"פ הסברא הזאת נראית לי מאוד דעיקר המגו הוא תחילת היום... ובמאי דאמינא דפירוש המגו על תחלת היום, אומר אני דהיינו טעמא דהאומר לא אמרי' מוקצה מחמת יום שעבר לפי שאין איסורו בתחלת היום אלא בסופו. והאומר דאמרי' ליה הוא דסובר דסוף סוף בעי' דלהוי חזי ברגע כניסתו וזה ביה"ש לא חזי, וכמו גבי עירוב דאף דתחילת היום קונה בעי' ראוי בה"ש וזה מועיל לאיסור. ואמנם יש עמדי לומר גם באיסור מוקצה סוף היום עושה מוקצה וטעמו של דבר שכל עניין מוקצה נסמך אל הכנה... ומעתה אני אומר דאפשר דסוף היום עושה מוקצה שלא הי' לו הכן רגע אחד. ואולי זאת היא הפלוגתא במוקצה מחמת יום שעב', דמר סבר סוף היום עושה מוקצה ומר סבר תחלת היו' עושה מוקצה.

וסברת הכסא דהר', דהפלוגתא היא אם תחילת השבת עושה מוקצה או סוף יום-החול, נראה דתליא ביסוד המוקצה, אם הוא מטעם הכנה, דדוקא חול מכין לשבת, הרי סוף יום החול עושה מוקצה, ושפיר אמרינן מוקצה מחמת יום שעבר, ברם אם גזירת חכמים היא¹⁵, אפשר לומר דתחילת יום השבת עושה מוקצה, ואין מוקצה מחמת יום שעבר, דכל דקמי שמיא גליא שהי' מותר לאכלו או להשתמש בו, אעפ"י שאין האדם יודע עתי' ורגעי', אין כאן איסור מוקצה, דלא אסח דעתי' מיני כלל.

15. משום הוצאה או מטעם שלא יהיה טלטולך כשל חול.

ג. מכתב בעניינים הנ"ל מהגאון ר' שלמה זלמן אוירבך זצ"ל

שלו' וכל טוב לידידי הרב הגאון המפורסם לשו"ת מוה"ר משה צבי נריה שלומו הטוב ישגא סלה אחדשה"ט וש"ת באה"ר כראוי הנני להודיעו שקבלתי את מכתבו ע"י בנו היקר שיחי' ומודינא לו טובא על ברכותיו הלבביות. ועתה על ד"ת באתי מ"ש כתי"ר ליישב שיטת רש"י בריש ביצה, אף שדברי סברא הם, אבל בגמי' פסחים הרי מבואר דטעמא שדחו דברי רבה הוא מהקרבת תמיד והבאת נסכים ממוקצה, והתם אף שהקרבה ונסוך הוי נמי כהשתמשות, אבל מקרא דממשה ישראל הרי מצרכינן שיהי' ראוי לאכילה ושתיה ממש, ואפילו הכי אמרו התם דהוי רק מדרבנן - ונמצא דשפיר מוכח מהתם שגם לענין אכילה ממש אמרינן דמוקצה אינו אלא מדרבנן¹⁶. כן נהניתי ממה שכתב לי מבעל כסא דהרסנא, ותיתי לו כי בשיעור הראשון שאמרתי בשיבה הזכרתי סברא זו דסוף היום של חול עושה מוקצה בתור ס"ד לבאר בכך דברי התוס' בביצה ל' ע"ב¹⁷, אבל חזרתי מזה, כיון דהתוס' עצמם סברי דלא אמרינן מוקצה מחמת יום שעבר. גם אמרתי שאף לרש"י בדף כ"ו ע"ב שכתב דמאן דסובר מוקצה מצריך הכנה מבעוד יום¹⁸, ג"כ נראה דלא איכפת לן כלל אם ההכנה בחול היא לתחלת היום של שבת, ומהיכא תיתי שצריך שיהי' ראוי דוקא בסוף היום של חול? ואין זה שייך כלל לעירובי תחומין דבעינן התם סעודה הראוי' מבעוד יום.

מידידו החותם בהוקרה

וברכה שלמה זלמן אוירבך

16. כבר כתבנו לעיל בהערה 8 שנראה כי גם הרמב"ם כמו רש"י הבין שעיקרו של דין המוקצה הוא איסור אכילה ויסודו הוא דין הכנה. אולי ניתן לומר שמכאן למד הרמב"ם ששני דינים הללו - מוקצה והכנה דרבה - נפסק להלכה שהם מדרבנן, ואף שבהוה אמינא של הסוגיה בדף ג, ב מוכח שהכנה דרבה היא דאורייתא הרי למסקנה תירוצו של רב אשי "וכל דבר שיש לו מתירין אפילו בדרבנן לא בטיל" עולה גם על שיטת רבה (והוא שנפסק בהלכות יט-כ).

17. ד"ה עד מוצאי יו"ט האחרון. שם דנים התוס' במנהג העולם שלא להסתפק בעצי הסוכה בשבת כשחל תשיעי של חג בערב שבת, ומסבירים התוס': "דהיינו טעמא משום הכנה דהואיל ובערב שבת היה אסור שהוא תשיעי והוא י"ט אם היה נאכל בשבת היה מכין י"ט לשבת והוי כעין נולד כיון שבא עתה ראיות שלו ולא בא ב"י...".

18. "ואי דלא אחזו - בין השמשות ודאי אסורין, דאין כאן הכנה מבעוד יום. ומאן דאית ליה מוקצה הכנה מבעוד יום בעי, כדכתיב: 'ביום הששי והכינו את אשר יביאו'".